29.03.24р. 25гр. укр. літ.

Доброго дня! Тема уроку. Історико - фольклорна основа історичного роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою: moshev2020@icloud.com

Теоретична частина

Ця дівчина не просто так Маруся.

Це – голос наш. Це – пісня. Це – душа.

Ось рядки, в яких закладено суть ідейного змісту роману у віршах «Маруся Чурай». Чи справедливі ці слова — поміркуємо.

- **Перегляньте відеоурок.** Історичний роман у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко.

https://www.youtube.com/watch?v=90EkOQ4GWLc

Теорія літератури

Роман у віршах — ліро-епічний жанр, якому властива багатопроблемність, поєднання епічного й ліричного начал; дія у творі цього жанру, як правило, концентрується навколо долі одного чи кількох головних героїв.

1. ЛЕГЕНДАРНА ПІСНЯРКА МАРУСЯ ЧУРАЙ

Маруся (Марина Гордіївна) Чурай народилася в Полтавському посаді в сім'ї урядника Полтавського козацького полку Гордія Чурая 1625 року. Будинок Гордія Чурая, як розповідають народні легенди, стояв на березі Ворскли, недалеко від того місця, на якому 1650 року було засновано полтавський Хрестовоздвиженський монастир, що зберігся до наших днів.

Батько Марусі, Гордій Чурай, був людиною хороброю, чесною. Він палко любив свою Батьківщину і ненавидів її ворогів. Брав участь у походах проти польської шляхти. Під час бою під Кумейками (1637) козаки зазнали поразки. Гордій Чурай разом з гетьманом Павлюком та іншою козацькою старшиною потрапив до рук польського коронного гетьмана Потоцького. Полонених привезли до Варшави і там стратили 1638 року.

Пам'ятаючи про героїчну загибель Гордія Чурая, народ оточив його вдову та дочку теплом і увагою. Цьому значною мірою сприяла й обдарованість Марусі — дівчини з чарівною зовнішністю й добрим серцем. Маруся мала чудовий голос і майстерно співала пісні, які складала з різних приводів, і часто навіть у звичайній розмові викладала свої думки віршами.

Один із сучасників, свідчення якого дійшли до наших днів, зазначив, що Маруся була справжньою красунею. Чорні очі її горіли, як вогонь у кришталевій лампаді, обличчя було біле, як віск, стан високий і прямий, як свічка, а голос... Ах, що то за голос був! Такого дзвінкого і солодкого співу не чувано ні від кого. Голівку дівчини покривало розкішне чорне, як смола, волосся, заплетене ззаду в косу до колін. У Марусі Чурай було круте, трохи випукле, гладеньке, сухе чоло і трохи з горбиком ніс.

Образ Марусі Чурай (прізвище, очевидно, походить від слова «чура», що означає, як свідчить П. Білецький-Носенко,— «Зброєносець. Гридень, вірний слуга»; власне, це те саме, що й відоме всім нам «джура») живе у пам'яті українського народу. Легенди про неї розповідають від Дінця до Дунаю; пісні, про які кажуть, що вони «Марусині», співають від Слобожанщини до Прикарпаття. Цікаво, що в різних місцях України зовсім різні письменники на основі переказів, легенд намагалися ще в минулому столітті складати твори про цю поетесу. Цікаво й те, що всі ці твори розповідали по суті про одне: великий талант, велике кохання і трагічну загибель дівчини...

І ми розуміємо — вона з нами завжди, юна козачка Маруся. Йде з нами понад три століття така ж юна, прекрасна в любові, трагічна в смутку... Ми чуємо твій голос, Марусю!

2. ІСТОРИЧНА ОСНОВА РОМАНУ У ВІРШАХ «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Роман розповідає про події часів Хмельниччини. В основу покладено історичні факти про оборону Полтави, а також про життя полтавки Марусі Гордіївни Чурай (за переказами, мешкала у Полтаві 1625-1650 років). Та автор роману цікавиться не тільки фактами суто історичного характеру, а й історією особистого життя уславленої співачки й авторки багатьох пісень Марусі Чурай, пісні якої співала вся

Україна. Таким чином, розповідь про долю цієї дівчини подано на тлі історичних подій, сучасницею яких вона була. Що ж це за події?

Напередодні грізного 1648 року, коли вибухнуло козацьке повстання під проводом Богдана Хмельницького, Річ Посполита перебувала в дуже вигідному становищі. Всі сусіди Польщі були ослаблені тією чи іншою кризою: Німеччина і Швеція — участю в 30-літній війні; Угорщина гнулася в турецькому ярмі; Московщина ще не загоїла ран «Смутного часу»; Туреччина страждала від частих династичних переворотів та добре пам'ятала Хотинську кампанію 1621 року. Козаччина, як здавалося, приборкана остаточно. Міцний мир назовні сприяв економічному добробуту, джерелом якого стали головні українські провінції. За короткий час були сколонізовані широкі задніпрянські простори — теперішня Полтавщина, багата на ліси колишня Сіверщина (нині Чернігівщина). Релігійні суперечки на деякий час затихли. До того ж панувала «золота» шляхетська свобода. Більшість істориків вбачають саме в цій шляхетській свободі больове місце держави, бо виконавча влада не мала сили, фактично діяло право сильного. Королівська влада Владислава IV була обмеженою. Сам король — щирий патріот — любив військову справу, вмів керувати і воювати. Ще влітку 1646 року він «зібрав військо для походу на Туреччину, але справа розбилася через рішучий опір сойму. І все ж саме ці дії короля знайшли відгук серед української козаччини. Короля в козацьких колах стали вважати немов за спільника в боротьбі проти магнатів і шляхти. Одержані від Владислава IV грамоти і клейноди козацька старшина зберігала у великій таємниці як запоруку королівських симпатій до Козаччини. Новий козацький рух наростав непомітно через режим, заведений після погрому козаччини у 1638 році. Призначені для реєстрових козаків замість виборної старшини полковники зі шляхти держали козацтво в «залізних рукавицях», багатіли за рахунок жорстокої експлуатації підлеглих та й просто через грабіж їхнього майна. Усе це викликало невдоволення. Для організації повстання бракувало лише ватажка. І він з'явився в особі чигиринського сотника Б. Хмельницького. Ця історична постать стала легендарною в Україні і, незважаючи на різні тлумачення дій Хмельницького істориками, він завжди користувався народною любов'ю та повагою.

З весни 1637 року в Україні спалахують повстання козаків та селян проти польської шляхти під проводом Я. Острянина, Д. Гуні та Скидана. А з січня 1648 року ці розрізнені вибухи народного гніву перетворюються на визвольну (За С. Тельнюком) війну, яку й очолив обраний гетьманом Б. Хмельницький. Під його керівництво українське військо одержало визначні перемоги під Жовтими Водами, Корсунем та Пилявцями. У серпні 1649 року між Б. Хмельницьким та польським королем Яном II Казимиром укладено Зборовський мирний договір. Але через деякий час він був порушений, і війна спалахнула з новою силою. Одним із наслідків тих страшних часів стала пожежа в Полтаві, у вогні якої і згоріли документи, пов'язані із життям Марусі Чурай.

3. Переказ ключових епізодів твору, складання «сюжетного ланцюжка».

Розділ І

ЯКБИ ЗНАЙШЛАСЬ НЕОПАЛИМА КНИГА

Такого-то року й такого-то дня Маруся Чурай на лаві підсудних і пів Полтави свідків під дверима.

Маруся стоїть перед судом тому, що її звинувачують у навмисному отруєнні свого коханого Гриця Бобренка. Один за одним свідки розповідають, що бачили, як Гриць і Маруся зустрічалися, як дівчина кинулася через кохання в річку, і її врятував Іван Іскра. Мати Гриця привела аж сімнадцять свідків, які стверджують, що Маруся — відьма. Горбань (війт) вважає, що Чураївна, дізнавшись про одруження свого нареченого з іншою, Галею Вишняківною, спеціально напоїла його отрутою. Сама ж Маруся стоїть і мовчить. А Бобренчисі так хочеться бачити її приниження, каяття. Вона розповідає, що не заважала їхнім зустрічам, щоб син не бігав до жінок легкої поведінки.

Яким Шибилист (сусід) розповів громаді, як ріс Грицько, якого Чураї і годували, й на розум наставляли, бо матері його все ніколи було: «воювала — за курку, за телицю, за межу». Діти зростали разом, покохали одне одного. Маруся — щиро, самовіддано, а от у Гриця в душі двоїлося: «Від того кидавсь берега до того. Любив достаток і любив пісні».

До суду прибув посланець із Січі з листом про необхідність допомоги Хмельницькому. Він послухав справу і сказав, що треба подивитися ще з боку зради: «Зрадити в житті державу — злочин, а людину — можна?!»

Найбільше страждає Іван Іскра, козак, що любить Марусю. Але він, перш за все, патріот, тому говорить: «Ця дівчина не просто так Маруся. Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа... Коли в похід виходила батава,— її піснями плакала Полтава... Людей такого рідкісного дару хоч трохи, люди, треба берегти!»

Але судді ухвалили вирок — страту на шибениці.

Розділ II

ПОЛТАВСЬКИЙ ПОЛК ВИХОДИТЬ НА ЗОРІ

Сумно, без пісні Марусі «Засвіт встали козаченьки», виходить Полтавський полк на зорі в похід. Іван Іскра мчить посланцем до гетьмана Хмельницького.

Розділ III

СПОВІДЬ

Очікуючи страти, Маруся думає: «Пройшло життя. Не варт було і труду. Лише образи наберешся вщерть». Вона зневірена, покинута, до того ж і не винна у смерті Гриця. Картає себе, що загинув хлопець не по-людськи, усі з ним прощаються, тільки до неї нікому немає діла. Пригадує дитинство, працю разом із Грицем, розповіді діда Галерника про війну, про полон, щедрування, святкування в ніч на Івана Купала.

Згадує й перше горе — смерть батька, який був справжнім героєм, лицарем. Коли вона почула, як про Гордія Чурая співає кобзар, у неї в душі прокинувся дар до Пісні. Любов її батьків одне до одного була для дівчини взірцем, тому вона й вимріяла, вигадала собі кохання: «Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі». Парубкові не стільки сподобалася інша дівчина, як набридли щоденні материні нарікання на нестатки. Гриць і Марусі часто говорив: «Затям, любов любов'ю, а життя життям». А він же був хоробрим козаком! Але: «Не так ті кулі козаку страшні, як це щоденне пекло метушні».

Бобренчиха весь час говорила синові, що Маруся — надто розумна для дівчини. І Гриць обирає Галю Вишняківну. «Нерівня душ це гірше, ніж майна!» Але виявилося, що вдавати кохання теж нелегко. І одного разу він приходить до Марусі, щоб полегшити свій душевний біль. Благає простити, клянеться в коханні. Та Маруся йому не вірить. Але не хоче помсти: «Я не труїла. Те прокляте зілля він випив сам. Воно було моє».

З розпачу дівчина зібрала зілля, про яке знала від бабусі. Вона не хотіла жити, і смерть була для неї як жадане забуття, спочинок.

Розділ IV

ГІНЕЦЬ ДО ГЕТЬМАНА

Палає Україна, скрізь точаться бої. Іван Іскра поспішає до Білої Церкви, де перебуває Богдан Хмельницький. Нарешті дістався. У гетьмана — безсонням обпалені очі, старшини — в рубцях, у клоччі, прямо з бою. І все ж Іван, повідомивши гетьмана, що полк у дорозі, розповів йому про Марусю Чурай. Той згадав славного Гордія Чурая, пісні Марусі, які співала вся Україна. І написав наказ про помилування славної піснярки. Та чи встигне козак до Полтави вчасно?

Розділ V

СТРАТА

На світанку Маруся вже була готова до страти. Мати принесла їй чисту сорочку, намисто. Безжальна юрма потяглася в степ на видовисько. Маруся йшла гарна, як завжди, й горда. Сліз немає. Та раптом вершник — гонець від гетьмана з помилуванням: «В тяжкі часи кривавої сваволі смертей і кари маємо доволі. ...Її пісні — як перло многоцінне, як дивен скарб серед земних марнот.

Тим паче зараз, як така розруха. Тим паче зараз, при такій війні, -

що помагає не вгашати духа, як не співцями створені пісні?..»

Вирок скасовано. Марусю звільнено, але вона мовби скам'яніла: цієї кари для неї було досить.

Розділ VI

ПРОЩА

Мати Марусі не витримала такого випробування і незабаром пішла із життя. Відчуваючи невимовну пустку в душі, дівчина зібралася на прощу. Йшла дорогами чорна, худа, дивилася на світ порожніми очима. Тільки з часом краса рідної природи трохи підлікувала душу: «Буває, часом сліпну від краси. Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,— оці степи, це небо, ті ліси, усе так чисто, гарно, незрадливо, усе як є — дорога, явори, усе моє, все зветься — Україна». Дорогою дівчина зустріла мандрівного дяка, який поставився до неї, як до дитини. Маруся не сміла відкритися йому, хто така, розповісти про свою долю.

Дорогою вони бачать міста, де проливалася кров за волю України. Страшні картини обпаленої землі, сплюндрованої війною, примушують Марусю на деякий час забути про особисте горе. Вона складає пісню про Байду, інших славних захисників Вітчизни, а дяк дивується з її голосу. Доходять до Києва — суцільної руїни на той час. Дяк роздумує над тим, хто ж святі. І висловлює думку, що козаків-оборонців теж можна до них причислити. Треба вчитися на прикладах власної історії. Розповідає, що й він колись кохав панну, але та його мову назвала «хлопською», тому зрікся своєї любові до чужої йому по духу людини.

Дяк залишив Марусі в дарунок хустку, і їхні шляхи розійшлися.

Розділ VII

ДІДОВА БАЛКА

Зима в Полтаві була тривожна. Скрізь порожньо, тихо, сумно. Тільки димок куриться з Дідової Балки. Там живе дід Галерник. Двадцять років він пробув у неволі на галерах. Дід виробляє з дерева ополоники, ложки та різні немудрі хатні речі. До нього завітав Іван Іскра, щоб порадитися щодо Марусі. Вона самотня, горда, ніякої турботи од людей не приймає. А він же хотів зробити її щасливою, відчувати велику спорідненість душ і долі. А ще Іскра запропонував дідові переселитися на деякий час до Полтави, бо наступає ворог.

Розділ VIII

ОБЛОГА ПОЛТАВИ

Незабаром під брамами Полтави зупинилося вороже військо. Його, за угодою, мали б впустити, але брама зачинена, міцна, і на валах козацтво походжає. Вороги лютують, а їм подають універсал, в якому говориться, що український і польський народи є рівними, полк стоїть у полковому місті, «це значить — стоїмо ми на своїй землі».

На валу стоїть Іскра, думає про Марусю. Вона відмовилася стати йому за дружину, говорячи: «Моє життя — руйновище любові, де вже ніякий цвіт не процвіте».

Над Полтавою нависла загроза. Вороги рубають віковічний Пушкарівський ліс. Стріляти не можна. Голод. На базарі — дві качки, одна хлібина й безліч матерії, різних приправ, тільки приправляти нічого, навіть на Різдво. Іван був у Марусі, а вона навіть не зраділа, сама як тінь. Облогу зняли. Полтава ожила.

Розділ IX

ВЕСНА, І СМЕРТЬ, І СВІТЛЕ ВОСКРЕСІННЯ

Після тяжкої зими прийшла весна, принесла надію на спасіння. «Цвіте земля, задивлена в свободу. Аж навіть жити хочеться мені»,— радіє Маруся, хоч хвора на сухоти. У неї кашель, лихоманка. Прийшов Іван, посидів мовчки і пішов, бо «Богдан підняв козацтво за свободу, універсалом обіслав полки».

Маруся стояла край шляху, як колись, а повз неї проходив полк, співаючи її пісні: «Зелененький барвіночку», «Не плач, не журися, за свого миленького Богу помолися», «Ой не ходи, Грицю».

Марюся з останніх сил подумки благає дівчат: Дівчаточка, дівчатонька, дівчата! Цю не співайте, я ж іще жива».

Практична частина

1. Спробуйте відповісти на запитання:

—Чому твір Ліни Костенко визначається за жанром як історичний роман? *(Великий за обсягом, кілька сюжетних ліній, охоплює історичні події, хоч і крізь призму сприйняття головної героїні.)*

—Чи можна назвати Марусю Чурай історичною особою? *(Хоч про Марусю Чурай немає достовірних відомостей, це напівлегендарна особа, все ж талановиті піснярі були в нашого народу, і свідчення цьому — їхні пісні, яких у нашого народу чи не найбільше серед інших.)*

—Які проблеми твору суголосні нашому часові? *(Моральної відповідальності, ролі митця в суспільстві, духовного розвитку, війни і миру та ін.)*

2. Вправа «Продовж думку».

— До тези «Пісня — душа народу» я ставлюся...

— Найбільше в романі у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» мене вразило (запам'яталося)...

3. ТЕСТ

1. Ліна Костенко належить до:

А київської школи поетів
Б нью-йоркської групи
В шістдесятників
Г «празької школи поетів»

2. Прочитайте уривок із роману «Маруся Чурай» Л. Костенко.

Ото як вийде, як заграє брівками,
очима стрельне і туди, й сюди,
у чобітках із мідними підківками,
зелений верх, козлові переди.

У цих рядках описано

А Галю Вишняківну
Б Галину матір
В Марусю Чурай
Г Марусину матір
Д Бобренчиху

3. Прочитайте уривок із роману «Маруся Чурай» Л. Костенко.

Які тоді були ми безтурботні!
Який він був ласкавий і палкий!
А вже в Полтаві набирали сотні.
А вже Хмельницький зазивав полки.

У цих рядках Маруся згадує

А свого батька
Б Івана Іскру
В Семена Черкеса
Г Грицька Бобренка
Д Якима Шибилиста

4. У кінці твору Марусі Чурай пропонує одружитися

А Семен Черкес
Б Грицько Бобренко

В Мартин Пушкар
Г Яким Шибилист
Д Іван Іскра

5. Події в романі «Маруся Чурай» розгортаються в такій послідовності:

А Іван Іскра в Богдана Хмельницького — суд над Марусею — проща Марусі в Києві — облога Полтави
Б суд над Марусею — Іван Іскра в Богдана Хмельницького — проща Марусі в Києві — облога Полтави
В облога Полтави — суд над Марусею — Іван Іскра в Богдана Хмельницького — проща Марусі в Києві
Г суд над Марусею — Іван Іскра в Богдана Хмельницького — облога Полтави — проща Марусі в Києві
Д Іван Іскра в Богдана Хмельницького — проща Марусі в Києві — облога Полтави — суд над Марусею

6. Найбільший і центральний за змістом розділ роману, у якому найширше розкрито образ Марусі Чурай, має назву

А «Якби знайшлась неопалима книга»
Б «Сповідь»
В «Страта»
Г «Проща»
Д «Облога Полтави»

7. Епілогом у романі «Маруся Чурай» є розділ

А «Сповідь»
Б «Страта»
В «Дідова балка»
Г «Якби знайшлась неопалима книга»
Д «Весна, і смерть, і світле воскресіння»

8. Головна тема роману «Маруся Чурай» — зображення

А життя українських жінок у зруйнованій Полтаві середини XVII ст.
Б облоги Полтави польською шляхтою в 1659 р.
В передумов для створення пісень, які стали народними
Г нещасливого кохання Марусі й Грицька на тлі картин життя України XVII ст.
Д нерозділеного кохання Марусі Чурай та Івана Іскри, його жертовності заради любові

9. Стосунки Марусі й Грицька («Маруся Чурай») подібні до взаємин

А Лесі й Петра Шраменка («Чорна рада» Пантелеймона Куліша)
Б Мелашки й Лавріна («Кайдашеїю сім'я» Івана Нечуя-Левицького)
В Галі й Чіпки («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика)
Г Мавки й Лукаша («Лісова пісня» Лесі Українки)

10. До проблем роману «Маруся Чурай» НЕ НАЛЕЖИТЬ

А патріотизм
Б любов і зрада
В митець і суспільство
Г індивідуальна свобода людини
Д фанатизм і гуманізм

11. Вірш «Страшні слова, коли вони мовчать..,» Л. Костенко належить до лірики

А патріотичної
Б громадянської
В пейзажної
Г любовної
Д філософської

12. Прочитайте рядки. Остання в світі казка сидить під образами.
Навшпиньки виглядають жоржини через тин.

У цьому уривку використано

А епітет
Б алітерацію
В персоніфікацію
Г порівняння
Д оксиморон

13. У вірші «Страшні слова, коли вони мовчать…» наявні всі названі мотиви, ОКРІМ

А важливості слова в житті людини
Б сутності поетичного мистецтва
В пошуків свіжого, оригінального
Г творчості як категорія краси
Д збереження української мови.

14. Установіть відповідність.

Герой	**Характеристика**
1 Ярема Вишневецький	А Був молодий і гарний був на вроду. І жив, і вмер, як личить козаку. За те, що він боровся за свободу, Його спалили в мідному бику!
2 Грицько Бобренко	Б Як я крізь землю там не провалився? Не збив кулак об стіни об оті?! І як я потім у шинку напився, на матір вперше крикнув у житті!
3 Мартин Пушкар	В …То — козак. Таке нещастя хоч кого знеможе. Це ж можна тут лишитися ума. Любив же він Марусю, не дай Боже! Тепер сидить, лиця на нім нема.
4 Іван Іскра	Г Бенкетував, сідав на шию хлопу, пускав дівчат по світу без коси. Стріляв козуль, возив пшоно в Європу і на поташ випалював ліси.
	Д Ще не старий. ! славу мав, і силу. (Про нього потім думу і складуть.

15. Установіть відповідність.

Художній засіб	**Приклад**
1 омоніми	А І знову степ. Існову даль розлога. І я мовчу. І дяк уже мовчить.

Ідеш, ідеш… дорога та й дорога.
Ідеш, ідеш… Хоч би вже відпочить.

2 оксиморон

Б … про це писали так і в риму,
зучили вздовж: і вперехрест.
Але ж ота дорога з Риму
якихось кілька сотень верст.

3 фразеологізми

В Із тих усіх дякових балачок
усе частіше згадую єдину, —
ту найсумнішу втіху, далебі:
комусь на світі гірше, як тобі.

4 анафора

Г Іду. Бреду. Захочу, то й спочину.
Розбиті ноги остуджу в росі
Ніхто мені не дивиться у спину.
Я йду. Людина. Я така, як всі.

Д Бенкетував, сідав на шию хлопу,
пускав дівчат по світу без коси.
Стріляв козуль, возив пшоно в Європу
випалював ліси.

Домашнє завдання

Вивчити напам'ять уривок з роману